DIASPORA ȘTIINȚIFICĂ – PARTENER PENTRU DEZVOLTAREA REPUBLICII MOLDOVA

Sîrbu Inga, magistru în filologie, drd., lector universitar, USM

The role that the highly skilled emigrants or Diasporas play in scientific and technological developments in the country of origin is still poorly understood and studied, although it is extremely important, due to the importance of science and technology for improving the human condition and economic development.

The migration of highly skilled people between countries with different levels of development has long been a critical issue and an unsolved problem.

The world knowledge gap highlights the need to find alternative ways to circumvent the exodus of scientists and skilled professionals by promoting the potential of scientific Diasporas to contribute to the development of their countries of origin.

The benefits that highly skilled emigrants can bring to their home countries are increasingly regarded as important for development.

Keywords: diaspora, scientific diaspora, highly skilled emigrants, country of origin, country of destination.

Motto:

Toată știința nu-i decât rafinarea gândirii de zi cu zi
(Albert Einstein)

Termenul de „diaspora” pătrunde în limba română din franceză, care, la rândul ei, îl împrumută din limba greacă, şi este compus din „dia”, ce înseamnă „împrejurul” şi „spora”, ce înseamnă „a împrăştia”. Cuvinte cum ar fi: „cetăţeni de origine naţională”, „non-rezidenţi”, „a doua generaţie”, „născuţi în străinătate”, „lucrătorii migranţi”, „migranţi temporari sau sezonieri” sunt uneori folosite ca sinonime pentru diaspora[6]. Mai mult, termenul „diaspora” a ajuns treptat să fie identificat cu „comunitatea transnaţională” [4]. Ambele concepte, diaspora şi comunităţile transnaţionale, se bazează pe un proces – şi pe activităţile legate de acest proces – care depăşeşte graniţele. Acest proces este cunoscut sub denumirea de transnaţionalism[3].

Termenul diaspora este adesea folosit astăzi pentru a descrie orice populaţie care este considerată „fără teritoriu” sau „transnaţională” – care are sau care a avut originile într-o ţară, alta decât cea în care locuieşte în prezent, şi ale cărei reţele sociale, economice şi politice traversează frontierele sau se întind în întreaga lume.

Termenul „diasporă ştiinţifică” a fost definit ca fiind „o comunitate autoorganizată de oameni de ştiinţă şi ingineri expatriaţi, care lucrează pentru dezvoltarea ţării de origine, în special în domeniul ştiinţei, tehnologiei şi informaţiei”[2]. Ancien şi colaboratorii săi (2009) definesc reţelele de cunoştinţe ale diasporei ca fiind „reţelele din străinătate care mobilizează cunoştinţele, expertiza, contactele, deprinderile, expertiza în afaceri şi resursele financiare şi politice ale celor din diaspora, văzute ca o resursă colectivă pentru beneficiul diasporei locale şi globale, precum şi pentru cel al ţării de origine”[1].

Există 4 tipuri de reţele de cunoştinţe ale diasporei, bazate pe tipologia dezvoltată de O’ Neil (2009)[9]: 1. reţelele de cunoştinţe globale sunt acele reţele transnaţionale care fac legătura între regiunile lumii şi ţara de origine, incluzând schimburile comerciale, întâlnirile de afaceri, îndrumarea, sprijinul şi accesul la factorii de decizie;

2. reţelele de cunoştinţe ale specialiştilor sunt acele reţele specifice, din diferite sectoare de activitate, precum comunicaţiile şi informatica, sectorul juridic şi biotehnologia, care generează legături strânse şi specifice cu ţara de origine, pentru a ajuta la extinderea sectoarelor respective, de exemplu, prin oferirea de expertiză, îndrumare, cunoştinţe şi suport financiar;

3. reţelele de cunoştinţe ale profesioniştilor sunt acele reţele ale profesioniştilor şi expatriaţilor cu calificare înaltă localizaţi în oraşele cosmopolite. Accentul se pune atât pe reţelele sociale, cât şi pe reţelele de afaceri şi pe schimbul de contacte, cunoştinţe, îndrumare şi idei.
4. reţelele de cunoştinţe transnaţionale sunt acele reţele care au ca scop crearea de legături economice între ţara de origine şi ţara de destinaţie. Aici diaspora joacă rolul unui broker al relaţiilor pentru o anumită ţară. Resursele dezvoltate în reţea includ cunoaşterea pieţelor, cunoştinţe culturale şi acces la oportunităţile transnaţionale.

Safran[11] defineşte diasporele ca fiind „comunităţi minoritare de expatriaţi" ai căror membri împărtăşesc următoarele caracteristici:

1. ei sau strămoşii lor au fost îndepărtaţi dintr-un centru originar către două sau mai multe regiuni periferice sau străine;
2. ei păstrează o „memorie colectivă", o viziune sau un mit despre ţara lor natală – cu privire la aşezarea geografică, istoria şi realizările sale;
3. ei cred că nu sunt şi, probabil, nu pot fi pe deplin acceptaţi în ţara gazdă şi prin urmare se simt înstrăinaţi şi izolaţi;
4. ei consideră ţara natală ca adevărata lor origine, locaţia ideală şi locul în care ei sau urmaşii lor ar trebui în cele din urmă să revină – atunci când condiţiile vor fi corespunzătoare;
5. ei cred că ar trebui, în mod colectiv, să se implice în menţinerea sau restabilirea securităţii şi prosperităţii în ţara natală;
6. ei continuă să păstreze legăturile cu ţara de origine, în mod personal sau prin interpuşi, într-un fel sau altul, conştiinţa etnică şi solidaritatea reprezentând elementele definitorii ale existenţei acestor legături.

În prezent, diaspora se transformă într-o putere socială activă, care este implicată în toate sferele de activitate ale societăţii şi care, la rândul său, le influenţează pe acestea. Ajungând în noua locaţie, emigranţii cu calificare înaltă tind să se unească, mai puţin cu scopul de a supravieţui în ţara de destinaţie, cât, mai ales cu scopul de a-şi păstra obiceiurile, tradiţiile, limba maternă şi, nu în ultimul rând, contactele cu ţara natală. În acest scop, emigranţii se unesc cu diasporele deja existente sau creează noile asociaţii diasporale, ceea ce cauzează dinamismul constant al creşterii numărului diasporelor la nivel internaţional.

Pentru a susţine validitatea ipotezei câştigului de inteligenţă, Pănescu analizează efectele pierderii creierelor folosind două posibile canale pentru câştigul de inteligenţă: „un câştig anterior condiţionat de asimetria informaţională şi un câştig posterior prin reţelele ştiinţifice din diaspora, încercând să le încadreze într-o fundaţie teoretică solidă". Ea identifică mai multe tipuri de reţele de cunoaştere, dintre care reţelele ştiinţifice şi intelectuale din diaspora au o influenţă pozitivă asupra dezvoltării ţării de origine. Aceste reţele depind foarte mult de internet şi interacţionează în numeroase proiecte de dezvoltare cu agenţii guvernamentale şi private şi organizaţii non-profit din ţara de origine. În principal, activităţile lor constau în proiecte de cercetare, transfer de tehnologie şi consultanţă de specialitate, cursuri de perfecţionare şi aducerea companiilor străine în ţara de origine [10].

Stabilirea unor legături durabile între diaspora şi ţara de origine, prin contacte de afaceri şi ştiinţifice, reuniuni periodice în ţară, proiecte internaţionale comune, reprezintă, de asemenea, un factor potenţial favorabil generat de emigraţie, în compensaţie la pierderile pe care aceasta le generează. Emigranţii cu calificare înaltă se pot întoarce acasă după câţiva ani, aducând odată cu ei cunoştinţe, deprinderi, contacte dobândite, acces la cele mai bune practici la nivel internaţionalşi un posibil capital financiar, toate contribuind la dezvoltarea naţională. Această migraţie de retur aduce avantaje clare ţării de origine. În plus, pe perioada în care migrantul locuieşte în străinătate, acesta poate să transfere o parte a cunoştinţelor şi experienţelor dobândite către ţara de origine, prin intermediul vizitelor periodice şi prin participarea la reţelele de cunoştinţe sau diasporele ştiinţifice stabilite în străinătate.

Guvernul ar trebui să implementeze politici prin intermediul cărora să se asigure că legăturile ţării cu emigranţii înalt calificaţi nu sunt pierdute, garantând astfel bunăstarea individului, precum şi productivitatea ţării de origine.

Lowell şi Findlay[7] au clasificat posibilele opţiuni politice, în ceea ce priveşte exodul creierelor, în 6 categorii, cunoscute sub denumirea „6 R”:

1. „Revenirea migranţilor în ţara de origine.
2. Restricţii în ceea ce priveşte mobilitatea internaţională a cetăţenilor proprii şi lucrătorilor străini.
3. Recrutarea migranţilor internaţionali.
4. Repatrierea capitalului uman pierdut (impunere de taxe/compensare).
5. Repatrierea resurselor (opţiunea diasporei).
6. Reţinerea prin politicile educaţionale/de dezvoltare economică”.

Opţiunea „diasporei” înseamnă repatrierea resurselor. Migraţia şi migranţii pot reprezenta o resursă valoroasă pentru dezvoltarea ţării de origine, dar acest impact pozitiv reprezintă mai degrabă un potenţial decât un mecanism automat. O precondiţie pentru ca aceste beneficii să conducă la rezultate pozitive este ca legătura dintre ţările de destinaţie şi de origine să rămână la fel de strânsă şi de asemenea să se păstreze o metodă ieftină de transfer a cunoştinţelor dinspre cele mai bune instituţii străine spre ţara de origine, care poate obţine un beneficiu suplimentar de pe urma trimiterilor de bani. Este evident faptul că nicio restricţie, reţinere sau opţiune a „diasporei” nu va avea succes dacă nu există nicio speranţă de îmbunătăţire a condiţiilor şi niciun angajament clar şi complet al factorilor politici de decizie din ţara de origine. Aceasta presupune investiţii mari în educaţie, întărirea schimbului de studenţi şi de personal înalt calificat şi, nu în ultimul rând, crearea unui mediu de lucru atractiv, care să determine persoanele cu calificare înaltă să rămână în ţară sau să se reîntoarcă. Acest lucru este cel mai bine reliefat prin afirmaţia lui Lowell (2006): „A oferi oamenilor motive să rămână sau să reîntoarcă este fără îndoială cea mai eficientă opţiune politică de susţinere a capitalului uman”[8]

Diaspora Științifică la unison cu Academia de Ştiinţe a Moldovei, îşi propune:

- să identifice parteneri academici în vederea dezvolt ării proiectelor de cercetare şi inovaţionale comune;
- să popularizeze în Patrie şi peste hotarele ei, propriile realizări ştiinţifice şi profesionale;
- să-şi expună poziţia competentă referitor la ultimele evoluţii din domeniul de cercetare şi inovare care au loc în Republica Moldova, în ţara gazdă şi în plan academic internaţional;
- să participe la expertizarea, dezbaterea şi avizarea documentelor strategice privind dezvoltarea sectorului de cercetare-inovare în Republica Moldova;
- să disemineze informaţii utile pentru comunitatea cercetătorilor şi a persoanelor antrenate în sectoare ce implică tehnologii avansate, netradiţionale, hi-tech, alternative şi de generaţie nouă;
- să identifice surse de finanţare pentru a facilita transferul de cunoştinţe prin schimb direct de experienţă (călătorii bilaterale, producerea materialelor didactice comune, burse pentru studenţii cei mai promiţători şi ajutor material pentru instituţiile de învăţământ în procurarea utilajelor de laborator, computerizarea cercetării şi alte necesităţi);
- să contribuie la promovarea practicilor europene avansate în domeniile strategic importante pentru Republica Moldova;
- să identifice şi stabilească o strategie eficientă de comunicare şi colaborare între mediile academice.

Diaspora științifică se conturează ca un subiect de discuție distinct, sugerânduse implementarea de măsuri ce ar facilita implicarea membrilor din diaspora științifică în colaborări cu instituții tehnico-științifice din Moldova, în inițiative ce urmăresc identificarea și consolidarea capitalului uman autohton. Conștientizarea potențialului diasporei științifice se întrevede și în

faptul că cercetătorii și persoanele cu calificare profesională înaltă se pot implica în calitate de experți în proiecte de cercetare națională.

Prin urmare, în anul 2013, sub coordonarea directă a primului ministru, este creat Biroul pentru Relații cu Diaspora (BRD)[12]. Toate atribuțiile anterior deținute de Biroul pentruRelații Interetnice fiind preluate de noua structură, având următoarea misiune: „asigurarea unui cadru de politici coerent și comprehensiv pentru consolidarea diasporei moldovenești, care include cetățenii Republicii Moldova stabiliți temporar sau permanent peste hotarele țării, persoanele originare din Republica Moldova și descendenții lor, precum și comunitățile formate de aceștia, în scopul participării active a tuturor cetățenilor țării la dezvoltarea economică, socială și culturală a țării de origine și de destinație". Obiectivele strategice ale Biroului pentru Relații cu Diaspora pot fi împărțite în două categorii: pe de o parte, BRD își propune să asigure coordonarea politicilor și a programelor pentru diaspora la nivel de Guvern și ministere, și, pe de altă parte, instituția dezvoltă un dialog continuu cu diaspora moldovenească prin menținerea legăturii cu peste 250 de asociații ale diasporei din peste 30 de țări ale lumii (numărul de asociații ale migranților în 2017, raportat chiar de BRD fiind 90). Putem spune că doar odată cu crearea BRD, la nivel național a început coordonarea procesului de realizare a politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora și s-a pus în aplicare sistemul de susținere a diasporei. De pe site-ul instituției aflăm care sunt și principalele priorități ale guvernului în ceea ce privește migranții și diaspora: „valorificarea oportunităților de dezvoltare a migrației pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova", „restabilirea, menținerea și dezvoltarea legăturii dintre diaspora și populația țării și instituțiile publice" și „îmbunătățirea mecanismelor de protecție a drepturilor diasporei moldovenești". Totodată, cadrul instituțional existent nu dispune deocamdată de o separare clară a atribuțiilor și funcțiilor în domeniul diasporei, iar resursele umane nu sunt suficiente pentru implementarea programelor aprobate, experiența redusă a instituției limitează capacitatea organizațională de a implementa și gestiona proiecte de anvergură/ lungă durată (Strategia Națională „Diaspora 2025", 2016). Un alt punct slab al BRD constă în caracterul sprijinului financiar provenit în mare măsură din partea donatorilor internaționali, ceea ce pune în pericol continuitatea, dar și conținutul propriu-zis al inițiativelor. Printre altele, într-unul dintre obiectivele sale, BRD își propune să creeze programe care să consolideze relația cu o categorie îngustă și specială de migranți, și anume, cei care dețin calificări și experiență profesională în domenii ce necesită pregătire aprofundată și de lungă durată (domenii tehnice, IT, inginerie, medicină, cercetare și inovare etc.) și fac parte din așa-numita diasporă științifică (scientific diaspora).

Din prezentarea și analiza succintă de mai sus, cu privire la contextul ce caracterizează modul în care s-a abordat problematica migrației și dezvoltării și a relației statului de origine cu migranții moldoveni, nu rezultă faptul că în timp nu s-au depus eforturile necesare pentru contracararea efectelor negative ale migrației, respectiv pentru menținerea și valorificarea celor pozitive, ci, dimpotrivă, o constatare generală este că șirul de măsuri ce s-au adresat migrației a avut un conținut în mare parte adecvat și pertinent. O concluzie generală este că, la fel ca multe alte state slab dezvoltate din întreaga lume, Republica Moldova pare să aibă multe de „învățat" la capitolul valorificare a potențialului de dezvoltare al migranților și cultivare a unor relații de parteneriat cu comunitățile de migranți moldoveni plecați temporar sau definitiv din Republica Moldova.

Bibliografie:

1. Ancien D., Boyle M., Kitchin R. (2009), The Scottish Diaspora and Diaspora Strategy: Insights and Lessons from Ireland. Scottish Government. Materialul a fost prezentat în cadrul Workshop-ului din 26–28 ianuarie 2009, National University of Ireland, Maynooth: Exploring Diaspora Strategies: An International Comparison.

2. Barré R., Hernandez V., Meyer J.-B., Vinck D. (2003), Scientific Diasporas: How Can Developing Countries Benefit from Their Expatriate Scientists and Engineers?, Paris, France, Institut de Recherche pour le Développement, IRD Editions.
3. Basch L., Schiller N. G., Szanton-Blanc C. (1994), Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-states, New York, Routledge, p. 7, citat de Ludger Pries (2001): Part I Introduction: 1. The Approach of Transnational Social Spaces: Responding to New Configurations of the Social and the Spatial, p. 18. În: New Transnational Social Spaces. International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century, London, Routledge, p. 3–33.
4. Bauböck R., Faist T. (2010), Diaspora and Transnationalism. Concepts, Theories and Methods, IMISCOE Research, Amsterdam University Press, p. 73.
5. Hein De Haas (2006), Engaging Diasporas. How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries, International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford, p. 13.
6. Ionescu D. (2005), Policy Needs on Diaspora Data Collection, IOM, Geneva, p. 1.
7. Lowell L. B. (2006), High Skilled Mobility: Changes and Challenges. Presentation to the United Nations, „International Symposium on International Migration and Development", Turin, 28−30 June 2006, p. 17–19.
8. Lowell L. B. (2006), High Skilled Mobility: Changes and Challenges, Presentation to the United Nations, International Symposium on International Migration and Development, Turin, citat de Andreas, Breinbauer (2007), Brain Drain – Brain Circulation or …What Else Happens or Should Happen to the Brains Some Aspects of Qualified Person Mobility/Migration, „FIW- Working Paper", Nr. 004, p. 23.
9. O'Neill A. (2009), Diaspora Knowledge Networks. Materialul a fost prezentat în cadrul Workshop-ului din 26–28 ianuarie 2009, National University of Ireland, Maynooth: Exploring Diaspora Strategies: An International Comparison, p. 23.
10. Pănescu C. A. (2003), Brain Drain and Brain Gain: A New Perspective on Highly Skilled Migration, Bucureşti, Academia Diplomatică, Ministerul Afacerilor Externe, p. 112.
11. Safran W. (1991), Diasporas in modern societies: Myths of Homeland and Return, „Diaspora: A Journal of Transnational Studies", Vol. 1, Nr. 1, p. 83–99.
12. Mai multe informații pe pagina oficială a Biroului pentru Relații cu Diaspora http://brd.gov.md/.